

Byzantina Symmeikta

Vol 32 (2022)

BYZANTINA SYMMEIKTA 32

Βιβλιοκρισία: M. D. LAUXTERMANN, Byzantine poetry from Pisides to Geometres. Texts and contexts. Volume two (WBS 24/2), Βιέννη 2019

Κωνσταντίνος ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΣ

doi: [10.12681/byzsym.30213](https://doi.org/10.12681/byzsym.30213)

Copyright © 2022, Κωνσταντίνος ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΣ Κ. (2022). Βιβλιοκρισία: M. D. LAUXTERMANN, Byzantine poetry from Pisides to Geometres. Texts and contexts. Volume two (WBS 24/2), Βιέννη 2019. *Byzantina Symmeikta*, 32, 519–522. <https://doi.org/10.12681/byzsym.30213>

M. D. LAUXTERMANN, *Byzantine poetry from Pisides to Geometres. Texts and contexts. Volume two* (WBS 24/2), Βιέννη 2019, σελ. 432. ISBN 978-3-7001-8126-2

Ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ἔργου *Byzantine poetry from Pisides to Geometres* ἔρχεται δεκαἕξι χρόνια μετὰ τὸ πρῶτο μέρος γιὰ νὰ τὸ συμπληρώσει καὶ ταυτόχρονα νὰ τὸ ὑπερβεί¹. Ἄφενὸς τὸ καινούργιο βιβλίο ἀνοίγει μὲ τὸ κεφάλαιο ὑπ' ἀριθμὸν 10, συνεχίζοντας ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ ὁ Lauxtermann εἶχε ἀφήσει τὸν ἀναγνώστη τὸ 2003, ἀφετέρου οἱ πολλὲς καὶ ἐνδιαφέρουσες ἐξελίξεις στὸ πεδίο τῆς λόγιας ποίησης ἔκτοτε διανοίγουν πολλαπλὲς ἐρμηνευτικὲς διόδους ποὺ ὀδηγοῦν τὸν συγγραφέα διαρκῶς σὲ νέες συνειδητοποιήσεις, καθὼς καὶ σὲ διατυπώσεις νέων γόνιμων ὑποθέσεων. Στὰ χέρια τοῦ Lauxtermann, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πλέον συνεπεῖς μελετητὲς –μεταξὺ ἄλλων– τῆς λόγιας, καὶ ἐνίοτε τῆς δημῶδους², ποίησης τοῦ ἑλληνικοῦ Μεσαίωνα, τὸ πλουσιότατο ποσοτικὰ πρωτογενὲς ὕλικὸ ἀντιμετωπίζεται ἐπὶ ἴσοις ὅροις, καθὼς ὁ ἐρευνητὴς ὀρθώνει τὸ ἀνάστημα ἀπέναντί του, προσέχοντας ὅμως νὰ μὴν τὸ ὑποτάξει στὶς δικῆς του προκαταλήψεις. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ δεύτερος αὐτὸς τόμος ἀποτελεῖ ἕνα ἀξιοπρόσεκτο παράδειγμα συνδυασμοῦ φιλολογικῆς καὶ κριτικῆς προσέγγισης. Ἡ πρώτη φέρνει στὸ προσκήνιο τὴ χειρόγραφη παράδοση, τὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὶς παλαιότερες καὶ τὶς νεότερες ἐκδόσεις, τὴν ἱστορία τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὰ ἐπινόησαν καὶ ἐνίοτε συνέβαλαν στὴν ἐξέλιξή τους ἢ δεύτερη διεκδικεῖ ἐκ μέρους τῶν βυζαντινῶν λογίων τὴ θέση τῆς ποίησής τους στὴ μεγάλη δυτικὴ παράδοση ποὺ ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ φτάνει μέχρι σήμερα.

Τὰ κεφάλαια διαρθρώνονται μὲ βάση τὰ ρητορικὰ καὶ λογοτεχνικὰ εἶδη (ἐγκώμιο / ἐγκωμιαστικὴ ποίηση, ἔκφρασις, ἠθοποιία, μονωδία κ.λπ.), ἀλλὰ στὸ

1. M. D. LAUXTERMANN, *Byzantine poetry from Pisides to Geometres. Texts and contexts. Volume one*, Βιέννη 2003.

2. M. C. JANSSEN – M. D. LAUXTERMANN, Authorship revisited: Language and metre in the *Ptochoprodromika*, στο: T. SHAWCROSS – I. TOTH (ἐπιμ.), *Reading in Byzantium and beyond*, Cambridge 2018, 558-584.

ἐπίκεντρο βρίσκονται συγκεκριμένα ποιήματα, ὅπως ἄλλωστε δηλώνεται στὸν ἴδιο τὸν τίτλο τοῦ «τρίτου μέρους» ποὺ ἀπαρτίζει τὸν δεῦτερο τόμο: «Poems in context» («Συγκείμενα, περικείμενα καὶ διακείμενα συγκεκριμένων ποιημάτων»). Συνήθως ὁ μελετητὴς κατασκευάζει καὶ ὀρίζει τὸ γενικότερο θεωρητικὸ πλαίσιο κάθε ἐνότητας καὶ ἐν συνεχείᾳ προχωρεῖ στὴ δυναμικὴ ἀνάγνωση τῶν ποιητικῶν ἔργων ποὺ ἔχει ἐπιλέξει. Οἱ θεωρητικὲς / μεθοδολογικὲς εἰσαγωγὲς ἔχουν δυναμικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὴ ἀξία, καθὼς χάρις στὴν περιεκτικὴτητα καὶ τὴ βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση ποὺ τὶς διακρίνει θὰ μπορούσαν ἄνετα νὰ προσφέρονται σὲ προπτυχιακοὺς καὶ μεταπτυχιακοὺς φοιτητὲς ὡς συμπληρωματικὸ ὕλικό στὸ πρόγραμμα σπουδῶν τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ τμήματα στὰ ὁποῖα ὁ Lauxtermann καταπιάνεται μὲ τὰ ποιήματα διαβάζονται ὡς ὑψηλοῦ ἐπιπέδου κριτικὰ δοκίμια ποὺ πατοῦν πάνω στὴ γερὴ φιλολογικὴ σκευὴ τοῦ συγγραφέα τους.

Καλὸ παράδειγμα γιὰ τὸ τελευταῖο σχόλιο ἀποτελεῖ τὸ κεφάλαιο ὑπ' ἀριθμὸν 11, μὲ τίτλο: «Ekphrasis and periegesis» («Ἐκφρασις καὶ ταξιδιωτικὲς ἀφηγήσεις»). Ἀρχικὰ ὁ συγγραφέας ἀνακεφαλαιώνει τὰ πορίσματα τῆς σύγχρονης ἔρευνας γύρω ἀπὸ τὸ πολύπτυχο εἶδος τῶν ἐκφράσεων (σσ. 57-59: ὑποκειμενικὴ ἀντίληψη ἀντὶ γιὰ ἀντικειμενικὴ ἀναπαράσταση· «ἀφηγηματικὴ» κινητικότητα ἀντὶ γιὰ περιγραφικὴ ἀκίνησις· ἢ περιγραφή ὡς διδασκαλία στὸν ἀκροατὴ-ἀναγνώστη· οἱ λέξεις ἀνταγωνίζονται τὸ ἀντικείμενο περιγραφῆς καὶ κάνουν ἐπίκληση στὴ «φαντασία» τοῦ παραλήπτη) καὶ στὴ συνέχεια ἐφαρμόζει τὶς θεωρητικὲς ἀρχές του σὲ ἓνα ποίημα τοῦ Μιχαὴλ Ἀγιοθεοδωρίτη ἀπὸ τὸν 12ο αἰῶνα, ὅπου περιγράφεται μίᾳ ἄρματοδρομία (σ. 60). Κατόπιν, ὁ μελετητὴς ἐστιάζει σὲ ποιήματα ἀπὸ τὸν 7ο ἕως τὸν 10ο αἰῶνα, ὅπως εἶναι τὸ σχολικὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξῆς τοῦ Ἀρσενίου (σσ. 61-66), ἢ περιγραφή τῆς ἀνοιξῆς ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Γεωμέτρον (σ. 66), τὸ ποίημα *Εἰς τὴν ἀποδημίαν* τοῦ ἴδιου ποιητῆ (σσ. 68-69), καὶ τὸ ὁδοιορικὸ τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων στοὺς Ἁγίους Τόπους (σσ. 69-75). Ἐκτὸς ἀπὸ ζητήματα ποιητικῆς καὶ διακειμενικότητος –δηλαδὴ πηγῶν καὶ ἐπιβιώσεων–, ὁ Lauxtermann συζητᾷ ἐπίσης προβλήματα χειρόγραφης παράδοσης καὶ συνεπακόλουθα ἔκδοσης τῶν κειμένων (π.χ. γιὰ τὸ ποίημα τοῦ Σωφρονίου: σ. 71), ἐνῶ σποραδικὰ κάνει προτάσεις σὲ ἐπιλεγμένους γραφεὲς τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων (π.χ. γιὰ τὸ ποίημα τοῦ Ἀρσενίου: σ. 63, σημ. 30). Ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, ὁ ἀναγνώστης ἀποκομίζει μίᾳ ἀρκετὰ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα γιὰ τὰ ὑπὸ συζήτηση ἔργα, ἐνεργοποιώντας παράλληλα τὴ δική του κριτικὴ ἀντίληψη ἀπέναντι στὸν μεστὸ νοήματος λόγο τοῦ συγγραφέα.

Εἰδικὴ μνεῖα ἀρμόζει σὲ ποιήματα ποὺ δὲν ἔχουν ἀπασχολήσει ἐπαρκῶς τὴν ἔρευνα μέχρι σήμερον καὶ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσαν νὰ ἀποκτήσουν νέα δυναμικὴ,

ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σύντομης μὲν, ἀλλὰ οὐσιαστικῆς καὶ ἐμβριθοῦς ἐξέτασής τους στὸ πλαίσιο τοῦ βιβλίου. Τέτοια περίπτωση ἀποτελεῖ τὸ σατιρικό ποίημα τοῦ Λέοντος τοῦ Φιλοσόφου ἐναντίον ἑνὸς γιατροῦ (σσ. 142-144). Ὁ Lauxtermann τοποθετεῖ τὸ ἔργο στὴ μακρὰ ἀντι-ιατρικὴ παράδοση ποὺ ἐντοπίζεται ἤδη στὴν *Παλατινὴ Ἀνθολογία*, ἀλλὰ καὶ στὴ λυρική «ἐγωκεντρικὴ» παράδοση τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ ὕστερης ἀρχαίας ποιήσης. Περαιτέρω, σχολιάζει τὴν ἔννοια τῆς προβολῆς τοῦ Ἐγὼ πρὶν καὶ μετὰ τὸ ἔτος 1000, διακρίνοντας μίαν ποιοτικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς προβολῆς μίας συλλογικῆς συνείδησης ποὺ ἐκφράζεται στὴ σάτιρα πρὶν ἀπὸ αὐτὸ τὸ χρονικὸ ὄριο –φέροντας ὡς παράδειγμα τὸν Κωνσταντῖνο τὸν Ῥόδιο– καὶ τῆς τάσης γιὰ «ἐξερεύνηση / διερεύνηση τοῦ Ἐγὼ» (self-exploration) σὲ ὕστερότερες ἐποχές. Δὲν ἔχει τόση σημασία ἂν ὁ ἀναγνώστης θὰ ὑπερθεματίσει τὴν ὀπτικὴ τοῦ Lauxtermann ἢ ἀκόμα ἂν θὰ συμφωνήσει μὲ τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Χριστόφορος Μυτιληναῖος καὶ ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος εἶναι «οἱ δύο σπουδαιότεροι ποιητὲς τοῦ Βυζαντίου», ὅπως διαβάζουμε σὲ ἄλλο σημεῖο (σ. 144). Ἀκόμα καὶ τὴ μικρὴ ἀνακολουθία ποὺ παρουσιάζει ἐδῶ ὁ εἰρμός τοῦ συγγραφέα –ὑποστηρίζοντας πρῶτα ὅτι ἡ βυζαντινὴ σάτιρα ἐναντίον γιατρῶν εἶχε πάντα πραγματικοὺς στόχους³, στὸ τέλος ὅμως θεωρώντας τὴν πραγματικότητα ὡς ψευδαίσθηση ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὸ παιχνίδι τῆς συγγραφικῆς ἐνδοσκοπῆσης (σ. 144)– μποροῦμε νὰ τὴν παραβλέψουμε, ἐφόσον μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο ἢ ζωνρὴ καταγραφὴ τούτων τῶν σκέψεων, ἐνδιαφέρουσα ἀφ' ἑαυτῆς, καθὼς περιστρέφεται γύρω ἀπὸ ἓνα ποίημα ποὺ δὲν ἔχει διεκδικήσει ἀκόμα τὸν χῶρο ποὺ πιθανῶς τοῦ ἀξίζει στὴ βυζαντινὴ ἐπιστήμη⁴.

Σὲ κάθε περίπτωση, τὰ θετικὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπισημάνθηκαν παραπάνω ἰσχύουν καὶ γιὰ τὶς ὑπόλοιπες ἐνότητες τοῦ βιβλίου. Ἡ μέθοδος τοῦ Lauxtermann εἶναι σταθερὰ συνεπής, ἐνῶ πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ ὅτι καὶ οἱ ὀφειλὲς τοῦ συγγραφέα στοὺς νέους ἐρευνητὲς καὶ τὶς νέες ἐρευνητρίδες

3. Παρόμοια παρατήρηση γιὰ τὸ ποίημα τοῦ Λέοντος στὸ M. D. LAUXTERMANN, *The byzantine epigram in the ninth and tenth centuries*, Amsterdam 1995, 194.

4. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι στὸ ἀπόσπασμα ποὺ παραθέτει ὁ Lauxtermann ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ποιήματος (σσ. 142-143) μποροῦμε νὰ ὑποπτευθοῦμε ὅτι ὑπάρχει ἓνα «ἀστρολογικὸ» λογοπαίγνιο, ἀφοῦ οἱ λέξεις *τόπος* καὶ *οἶκος* διαθέτουν σημασίες ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν ζωδιακὸ κύκλο, ὑποψία ποὺ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ποιητῆ στὸ *ζῶδιον Ὑδροχόου* νωρίτερα. Ὁ Λέων εἶχε γενικὰ ἀστρολογικὲς ἀνησυχίες, γεγονός ποὺ μνημονεύεται στὴ μελέτη στὴν ὁποία παραπέμπει ὁ Lauxtermann στὸ βιβλίο του, χωρὶς ὅμως νὰ γίνεται συσχετισμὸς μὲ τὶς λέξεις ποὺ ἐπισημάνσαμε στὸ ποίημα (βλ. Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Ὅταν τὸ κρασὶ γίνεται πάγος, στό: Ἀμπελοοινικὴ ἱστορία στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης*, Ἀθήνα 1998, 190-191).

πού μοιράστηκαν τὸ ἔργο τους μαζί του πρὶν τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ δευτέρου αὐτοῦ τόμου ἀναγνωρίζονται μὲ τρόπο δεοντολογικῶς ὑποδειγματικὸ στὰ οἰκεία σημεῖα (ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν «Πρόλογο», σ. 7). Τελευταία, ἀλλὰ ἐπ' οὐδενὶ μικρότερης σημασίας, ἀναφορὰ χρειάζεται νὰ γίνει στὸ πολύτιμο –καὶ πολυσέλιδο– μετρολογικὸ παράρτημα (σσ. 265-383), ὅπου ὁ Lauxtermann ἀναλύει μὲ ἀξιοπρόσεκτη λεπτότητα καὶ διεισδυτικότητα τὴν προσωδιακὴ καὶ τονικὴ ἀγωγή τῶν βυζαντινῶν μέτρων, μὲ πολλαπλὰ παραδείγματα ἀπὸ πλῆθος ποιητῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Πραγματικά, τὸ παράρτημα αὐτὸ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ἰδωθεῖ ὡς μία ἀπλοποιημένη εἰσαγωγή στὴ βυζαντινὴ μετρικὴ· ὁ Lauxtermann δὲν καταγράφει ἀπλά, ἀλλὰ ἐρμηνεύει καὶ τακτοποιεῖ τὸ πολυσχιδὲς ὕλικό του, μὲ ὀρίζοντα ἱστορικὰ καὶ πολιτισμικὰ προσδιορισμένο⁵. Γενικά, τὸ παράρτημα διαβάζεται πρὸ εὐκόλου ἀπὸ ἐξειδικευμένους ἐρευνητὲς καὶ ἴσως ἀπευθύνεται πρωτίστως σὲ αὐτούς, ὡστόσο θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ χρήσιμο καὶ σὲ ὅσους ἔχουν γενικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ βυζαντινὴ μετρικὴ.

Συνολικὰ ὁ δευτέρος τόμος τοῦ ἔργου *Byzantine poetry from Pisides to Geometres* πληροῖ τις προϋποθέσεις γιὰ νὰ καταστῆ ἔργο πού θὰ ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τοὺς μελλοντικοὺς ἐρευνητὲς. Ἀσχέτως ἂν ὑπάρξουν μικρὲς ἐνστάσεις ἐκ μέρους τοῦ ἐπαρκοῦς ἀναγνώστη ἀπέναντι στὶς κριτικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς προτάσεις τοῦ συγγραφέα, ἡ ἀξία τοῦ βιβλίου δὲν μπορεῖ νὰ ὑποτιμηθεῖ. Ἄν μὴ τί ἄλλο, ἡ στέρεη ἐπιστημονικὴ συγκρότηση τοῦ Lauxtermann, ἡ ὁποία ἔχει καταθέσει καὶ συνεχίζει νὰ καταθέτει τὰ διαπιστευτήριά της στὸν χῶρο τῆς βυζαντινῆς ποίησης ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν, συγκερασμένη μὲ ἕναν ἐπὶ τῆς οὐσίας ἐνεργητικὸ κριτικὸ λόγο, πού κάθε ἄλλο παρὰ ἐξιδανικεῖ τὸ σύνολο τῆς βυζαντινῆς ποιητικῆς παραγωγῆς στοὺς μέσους χρόνους⁶, δίνει δυναμικὴ ὄψη στὶς βυζαντινὲς σπουδὲς μὲ τὸν σωστὸ τρόπο. Ἐπίτευγμα διόλου ἀμελητέο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΣ

Πανεπιστήμιο Πατρῶν

5. Κάτι φυσικὰ πού ἔχει κάνει ἤδη στὸ παρελθόν, μὲ μελέτες ὅπως: *The velocity of pure iambs. Byzantine observations on the metre and rhythm of the dodecasyllable*, *JÖB* 48 (1998), 9-33 καὶ *Οἱ ἀπαρχὲς τοῦ ρυθμοῦ. Ἕνα δοκίμιο γιὰ τὸν πολιτικὸ στίχο καὶ ἄλλα βυζαντινὰ μέτρα*, μτφρ. Ἐ. ΚΑΛΤΣΟΠΙΑΝΝΗ – ἐπιμ. Σ. ΚΟΤΖΑΜΠΙΑΣΗ, Θεσσαλονίκη 2007 (πρωτότυπη ἔκδοση στὰ ἀγγλικά: Βιέννη 1999 [BV 22]).

6. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ ἐνθουσιώδης ἀνάδειξη τῶν λογοτεχνικῶν ἀρετῶν τῆς *Ἐξαήμερου* τοῦ Γεωργίου Πισίδη δὲν παρασύρει τὸν μελετητὴ σὲ μία ἄνευ ὄρων θετικὴ ἀποτίμηση ὅλης τῆς λεγόμενης «διδασκτικῆς» ποίησης τῆς μεσοβυζαντινῆς περιόδου (σ. 215).